

BEDEN, DHARMA VE BUDDHALIK: BUDİST FELSEFEYE İLİŞKİN ESKİ UYGURCA FRAGMANLAR

BODY, DHARMA, AND BUDDHAHOOD: OLD UYGHUR
FRAGMENTS ON BUDDHIST PHILOSOPHY

Uğur UZUNKAYA

Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 11 Mart 2023
Kabul edildiği tarih: 27 Nisan 2023
Yayınlanma tarihi: 20 Haziran 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 11 March 2023
Date accepted: 27 April 2023
Date published: 20 June 2023

Anahtar Sözcükler

Budizm; Eski Uygurca; Metin neşri;
Beden; Dharma; Buddhahlık

Keywords

Buddhism; Old Uyghur; Text edition;
Body; Dharma; Buddhahood

DOI

10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.10

Öz

Bozkır Uygur Kağanlığı'nın 840 yılında yıkılmasından sonra Uygurların bir kısmı Gansu bölgesine bir kısmı da Turfan bölgesine göç etmişlerdir. Bu bölgelerde iki ayrı devlet kuran Uygurlar bölgedeki etnik çeşitliliğin neticesinde farklı dinî ve kültürel çevrelere girmişlerdir. Burada bu kültürel çevrelerden etkilenmişler ve kendileri de bu çok kültürlü yapıya katkı sunmuşlardır. Türklerin Budizm ile tanışıklığı her ne kadar I. Doğu Türk Kağanlığı'na uzansa da Turfan Uygurları Budizm'e büyük ilgi göstermişler ve neticesinde Sanskritçe Budist külliyata ilişkin eserlerin tercümesine başlamışlardır. Bu tercüme faaliyetleri, beraberinde Budist Eski Uygur edebiyatının inkişafını sağlamıştır. Neticede Hindistan menşeli ve temelleri milat öncesinde atılan bu felsefi inanış sistemine ilişkin muhtelif tür ve konuya sahip bir yazın meydana gelmiştir. Budizm'in farklı ekollerine ilişkin bu metinlerin tercümesi sayesinde Uygurlar, Türkçe için oldukça önem arz eden felsefi bir dil meydana getirmişlerdir. Şimdiye kadarki yapılan araştırmalarda Budist Eski Uygurca edebiyata ilişkin birçok eserin Sanskritçe Budist külliyattaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Sanskritçe Budist külliyatla henüz ilişkilendirilememiş metin parçaları da muhtelif kütüphane ve müze arşivlerinde korunmaktadır. Bu çalışmada şimdiye kadar hangi metnin parçası olduğu belirlenemeyen Eski Uygurca metin parçalarına odaklanılmıştır. Yazı başta beden, dharma ve Buddhahlık olmak üzere Budist felsefeye ilişkin farklı konuları ihtiva eden ve şimdiye kadar yayımlanmamış yedi Eski Uygurca fragmanın filolojik neşrini konu almaktadır. Bu yazının temelini oluşturan ve bugün Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi Turfan Koleksiyonu'nda korunan fragmanlar şunlardır: U 2206 (T I), U 2272 (T I a), U 2278 (T I a 503, T I a), U 2333 (T I D 528; T I D), U 2424 (T II 536), U 5386 (T I a) ve U 5702 (T II T 566). Yazı çalışmaya dâhil edilen Eski Uygurca fragmanların yazı çevirimini, harf çevirimini, Türkiye Türkçesine aktarımını, metne ait açıklamalarını ve dizin/sözlüğünü içermektedir.

Abstract

After the collapse of the Eastern Uyghur Khaganate in 840, some of the Uyghurs migrated to the Ganzhou region and some to the Turfan region. The Uyghurs, who established two different states in these regions, entered different religious and cultural circles as a result of the ethnic diversity in the region. They were influenced by this cultural environment and contributed to this multicultural structure. Although the Turks' acquaintance with Buddhism dates back to the I. Eastern Turkic Khaganate, the Uyghurs in Turfan showed great interest in Buddhism, and as a result, they started the translation of works related to the Sanskrit Buddhist canon. These translation activities led to the development of the Old Uyghur Buddhist literature. In consequence, literature with various genres and subjects emerged regarding this philosophical belief system, which originated in India and was founded before Christ. Thanks to the translation of these texts from different schools of Buddhism, the Uyghurs created a philosophical language that is very important for Turkic languages. In the studies carried out so far, the place of many works on Buddhist Old Uyghur literature in the Sanskrit Buddhist canon has been tried to be determined. However, fragments that have not yet been associated with the Sanskrit Buddhist canon are preserved in various library and museum archives. In this paper, Old Uyghur fragments, which have not been identified until now, are focused on. The article is about the philological edition of seven unpublished Old Uyghur fragments, which contain different subjects related to Buddhist philosophy, especially the body, dharma, and Buddhahood. The fragments that form the basis of this article and are preserved in the Berlin Brandenburg Academy of Sciences and Humanities, Turfan Collection are U 2206 (T I), U 2272 (T I a), U 2278 (T I a 503, T I a), U 2333 (T I D 528; T I D), U 2424 (T II 536), U 5386 (T I a), and U 5702 (T II T 566). The manuscript includes the transcription and transliteration of the Old Uyghur fragments included in the study, translation into Turkish, explanations, and an index/glossary.

Giriş

Doğu Uygur Kağanlığı yahut yaygın bilinen adıyla Bozkır Uygur Kağanlığı 744-840 tarihleri arasında Moğolistan'da varlığını sürdürmüştür. Kağanlığın sona ermesiyle Uygurların bir kısmı o dönem için çok kültürlü ve çok milletli bir görünüm arz eden Tarım havzasına göç etmişler ve burada 9. yüzyılın ortalarından 13. yüzyıla kadar hüküm sürecektir. Batı Uygur Kağanlığı olarak bilinen siyasal oluşumun temellerini atmışlardır. Uygurlar bu yeni bölgede muhtelif kültürel geleneklerle temas kurmuşlar ve çeşitli dinî-felsefî inanışların içerisinde yer almışlardır. Böylelikle bu kağanlık siyasî ve askerî gelişmelerinden ziyade içerisine dâhil olduğu yerleşik yaşam tarzının da etkisiyle kültürel ve dinî çeşitliliğiyle ön plana çıkmıştır. Budizm, Uygurların içerisinde yer aldığı inanışların içerisinde en çok görünür olanıdır. Bir felsefî inanış sistemi olarak tanımlanan Budizm'de tarih boyunca düşünsel ve felsefî alt yapısı ve uygulamaları ile birbirinden farklılaşan ve çeşitlenen ekoller ortaya çıkmıştır. Uygur Budizmi de tarihsel gelişmeler ve siyasal ilişkiler sonucunda Budizm'deki bu ekollerle etkilenmiş ve zamanla çok katmanlı bir görünüm kazanmıştır. Bunun yanında Budist ekollerin ortaklaşan veya kimi küçük yorum farklılıkları ihtiva eden hususlarının da mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar arasında Budizm'deki beden anlayışı, *dharma* yani Budist öğretisi ve Buddhalık temel Budist felsefesinin bileşenlerini oluşturmaktadır.

Budizm'de beden; zihin ve dış dünya arasındaki ayrılığın odak noktasında çoğu zaman meditatif bir eylemin uygulama alanı olarak görülür. Dolayısıyla beden ve zihin çoğu durumda birbirlerinden bağımsız sayılmaz; ancak, Powers'ın da belirttiği gibi "*beden çevreye açıktır ve geçirgendir; ancak, hem zihinsel hem de fiziksel boyutları olan meditatif uygulama yoluyla kapatılabilir. Meditasyon yapanlar beden işlevlerini ve değişikliklerini gözlemlemeyi öğrenirler ve hareketlerini disipline ederler. Bedensel işlevler üzerindeki kontrol artar ve kısıtlama uygulaması meditasyon yapan kişinin olumsuz etkilere karşı direnç geliştirmesine yardımcı olur*" (2009, s. 114). Bunun yanında yalnızca Budist metinlerde değil, aynı zamanda Hint coğrafyasında gelişim göstermiş bütün inanç sistemlerinde de benzer şekilde olduğu gibi bedene atfedilen tıbbî ve dünyevî anlayışların da mevcut olduğu bilinmektedir (krş. Friedlander, 2010, s. 51). Bir diğer taraftan *dharma* yani dinî doktrin Budizm'in oldukça geniş ve en temel kavramları arasında kendine yer bulur. *Dharma*; Buddha ve Budist topluluk (Skt. *saṃgha*) ile birlikte Budizm'de saygı gösterilen üç kavramı, *triratna*yı yani "*üç mücevher*"i (Monier-Williams, 1899, s. 460a; Edgerton, 1953, s. 461c) oluşturur. *Dharma*, her bir Budist ekolde farklı bir yorumla sahîp olsa da en temelde geleneksel

anlamıyla, “tek tip norm, evrensel ve ahlaki düzen veya doğal kaide olarak anlaşılabilir; aynı zamanda kişinin sosyal görevini ve uygun davranışını da içerir” (Willemen, 2004, s. 218a). Bunun yanında bir terim olarak *dharma*, literatürde *vinaya* olarak bilinen, “*Buddha’nın öğretisini açıklayan kutsal metinler olan söylemler külliyyatı için de kullanılır*” (Willemen, 2004, s. 218b). Burada zikredilmesi gereken bir diğer mesele ise Budizm’deki Buddhalık düşüncesidir. Buddhalığa giden süreç her bir Budist ekolde farklı bir yol ve yöntemle gerçekleştirilir. Esasen Buddhalık, canlıları doğum ölüm çemberinde yeniden doğmaktan kurtarıp aydınlanmaya eriştirecek süreç olarak tanımlanabilir. Diğer yandan, “*Buddhalık terimi, Buddhaları diğer bütün kutsal varlık türlerinden ayıran benzersiz edinimi ifade eder. Buddhalık, nihai hakikatin mümkün olan en tam idrakini ve böyle bir idrakten cereyan eden bütün niteliklerle birlikte onu belirsizleştiren her şeyden tam özgürlüğü oluşturur.*” (Makransky, 2004, s. 76).

Çalışma temelde yukarıda sayılan üç konu olmak üzere Budist felsefeye ilişkin farklı konuları ihtiva eden ve şimdiye kadar yayımlanmamış yedi Eski Uygurca fragmanın filolojik neşrine yöneliktir. Bu yazının temelini oluşturan ve Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan fragmanlar şunlardır: U 2206 (T I), U 2272 (T I a), U 2278 (T I a 503, T I a), U 2333 (T I D 528; T I D), U 2424 (T II 536), U 5386 (T I a) ve U 5702 (T II T 566).

Bu çalışmada ele alınan ilk fragman U 2206 arşiv numarasına ve T I buluntu işaretine sahiptir. U 2206 fragmanının A sayfasında 2 ve B sayfasında 3 satır bulunmaktadır. Böylece fragmanın toplam 5 satırdan oluştuğu belirtilmelidir. Bu fragmanın A ve B sayfaları satır sonundan kısmen hasarlıdır. Fragmanın B sayfasının son satırı diğer bütün satırlara nazaran daha hasarlıdır. Bu sayfada ayrıca eksik de olsa bir sayfa numaralandırması mevcuttur. Fragmanın fiziksel özelliklerinin yer aldığı katalog bilgisi Raschmann tarafından (URL-1) hazırlanmıştır. Şimdiye kadar hangi metnin parçası olduğu belirlenememiş olan bu fragmanın esas konusu, Raschmann’ın da yerinde tespitine göre, yemek talimatlarıdır. Fragmanda yiyecekler yanında metallere ve takıya ilişkin söz ve kavramların da ön plana çıktığı görülmektedir. Metinde geçen “pirinç” (EUyg. *tuturkan*), “süt lapası” (EUyg. *süt ökrä*), “yoğurt” (EUyg. *yogrut*), “tunç” (EUyg. *sarıg tuç*) ve “bilezik” (EUyg. *bilözök*) bunlara örnek olarak verilebilir. Bu fragman çalışmanın 01-05. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıdaki ikinci fragman U 2272 arşiv numarasını ve T I a buluntu işaretini taşır. Fragmanın her iki sayfasında da 7 satır bulunmaktadır; bu şekliyle fragman 14 satırdan mürekkeptir. A sayfasının ilk satırı ve B sayfasının da son satırı son derece

hasara maruz kalmıştır. Burada yalnızca birkaç harf tespit edilmiştir. Bununla birlikte fragmanın her iki yüzü de satır başları ve sonlarından belli oranda hasarlıdır. Fragmanın fiziksel özelliklerine ilişkin katalog bilgisi Raschmann (URL-2) tarafından sunulmuştur. Budist içeriğe sahip olan bu fragmanda konu “birleşik dharma, şarta bağlı dharma”dır (Skt. *saṃskṛtadharmā ve EUyg. etiglig nom*); ancak yine de fragmanın bugün hangi EUyg. metnin parçası olduğu konusu belirsizdir. Bu fragman çalışmanın 06-19. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıda yer verilen üçüncü fragman U 2278 arşiv numarasını ve T I a 503 ile T I a buluntu işaretlerini taşımaktadır. Fragmanın A sayfasında 5, B sayfasında ise 6 satır bulunmaktadır. Söz konusu fragmanın B sayfasının birinci ve beşinci satırları ciddi derece hasarlıdır. Diğer taraftan fragmanın her iki yüzü de satır başlarından ve sonlarından belli ölçüde hasar görmüştür. Fragmanın fiziksel özellikleri Raschmann (URL-3) tarafından ele alınmıştır. Bu fragman tanımlanabilmiş değildir. Fragmanda “secde etmek” (EUyg. *yükün-*), “söğüt ağacı” (EUyg. *sögüt*), “umut ve sığınak” (EUyg. *[in]ag umug*) “Tanrı ve insan” (EUyg. *t(ä)ṅṛili kişili*) gibi sözcük ve kavramlara değinilir. Bu fragman çalışmanın 20-30. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yer alan dördüncü fragman U 2333 arşiv numarasına ve T I D 528 ile T I D buluntu işaretlerine sahiptir. Fragmanın ön ve arka yüzünde 10 satır mevcuttur. Fragmanın ön yüzünün birinci, ikinci ve altıncı satırları büyük oranda hasarlıdır. Fragmanın fiziksel özelliklerini içeren katalog bilgisi Raschmann tarafından (URL-4) hazırlanmıştır. Fragmanda temel Budist öğretiler ele alınmaktadır. Bu metinde “iki tür engel” (Skt. *āvāṇadvaya ve EUyg. iki törlüg ağartmak[lar]*) ve “dört tür öğreti” (EUyg. *tört törlüg nomlar*) kavramlarına vurgu yapılmaktadır. Fragmanda bilhassa “dört tür öğreti” kavramının neler olduğu tek tek anlatılır; esasen bu kavram EUyg. *Altun Yaruk Sudur*’un 4. kitabında da geçer. Bu fragman yazının 31-50. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışmadaki beşinci fragman U 2424 arşiv numarasını ve T II 536 buluntu işaretini taşımaktadır. Bu fragmanın A ve B sayfasında 6’şar satır vardır ve fragman toplam 12 satırdan oluşmaktadır. Fragmanın her iki yüzü de satır sonlarından hasarlıdır. B sayfasında sayfa numarası vardır. Fragmanın muhtevası ve fiziksel özelliklerine ilişkin bilgileri içeren katalog bilgisi Raschmann (URL-5) tarafından hazırlanmıştır. Bu fragmanda konu, Raschmann’ın da haklı olarak zikrettiği gibi, Buddhalığa giden çetin yoldur. Bu fragman yazının 51-62. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıya dâhil edilen altıncı fragmanın arşiv numarası U 5386 ve buluntu işareti ise T I a'dır. Fragmanın yalnızca ön yüzünde metin mevcuttur. Metnin toplam satır sayısı 14 olmasına karşın ilk satırının yoğun bir hasara maruz kaldığını belirtmek gerekir. Fragman satır başlarından da hasarlıdır. Fragmanın fiziksel özellikleri Raschmann tarafından (URL-6) ele alınmıştır. Metinde Buddha'nın bir öğrencisi olan Keşiş Maudgalyāyana'dan söz edilir. Fragman bu hâliyle Laut tarafından 1989 yılında neşredilen ve hususiyetle Keşiş Maudgalyāyana'yı konu alan anlatı metniyle alakalı olabileceği fikrini uyandırmaktadır. Bu fragman yazının 63-75. satırlarını oluşturmaktadır.

Yazıdaki yedinci ve son fragman U 5702 arşiv numarasına ve T II T 566 buluntu işaretine sahiptir. Fragmanın her iki yüzünde de 6'şar satır bulunmaktadır; bu hâliyle fragman 12 satırdan oluşur. Fragmanın hem A hem de B sayfasının ilk satırları yoğun hasara maruz kalmıştır. Öte yandan fragmanın A yüzü satır sonundan ve B yüzü de satır başından kısmen hasarlıdır. Fragmana ilişkin katalog bilgileri Raschmann (URL-7) tarafından sunulmuştur. Metin kısıtlı bir içeriğe sahiptir; ancak yine de burada Budizm'deki "beş yol" (Skt. *pañcagati*, EUyg. *beş yol* ve Çin. 五道 *wudao*) kavramına değinildiği belirtilmelidir. Bu fragman yazının 76-87. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazı yukarıda genel hatlarıyla sunulan, toplamda 87 satır hacmindeki Budist felsefeye ilişkin Eski Uygurca fragmanların yazı çevirimini, harf çevirisini, Türkiye Türkçesine aktarımını, metne ilişkin açıklamalarını ve dizin/sözlüğünü içermektedir. Çalışmanın yazı çevirimi ve harf çevirisinde Röhrborn tarafından *Uigurisches Wörterbuch*'da anılan yöntem (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV) takip edilmiştir. Çalışmanın yazı çevirimi ve harf çevirisi bölümünde kimi satırların yoğun hasara maruz kaldığı daha evvel belirtilmişti. Bu sebeple ilgili satırlarda yalnızca tespit edilebilen harflere yer verilmiştir. Bu durum temelde metnin aktarım kısmını da etkilemiştir. Metnin Türkiye Türkçesine aktarım kısmında hasarlı satırlar sebebiyle kimi kısımlar aktarılamamış yahut da bağlam noksanlığı dolayısıyla metin içinde geçen anlam her defasında tam olarak tespit edilememiştir. Her durumda bu çalışmada kurgulanan metin için satır satır bir aktarım yoluna gidilmiştir. Çalışmanın açıklamalar bölümünde alıntı sözlere, metindeki restorasyonlara, okuma tereddütlerine, Budist kavramlara ve filolojik notlara yer verilmiştir. Yazının dizin ve sözlük kısmı metinde bütünlüklü korunan bütün madde başlarını bir araya getirme amacı taşımaktadır. Bu kısımda metinde yer alan ve bir anlam taşıyan sözler metindeki bütün yazım

şekilleriyle birlikte madde başı olarak ele alınmıştır. Sözcük eğer bir alıntı ifade ise bu durumda kaynak dillerdeki biçimlerine de atıf yapılmıştır.

ESKİ UYGURCA METNİN YAZI ÇEVİRİMİ VE HARF ÇEVİRİSİ

U 2206 (T I)

A sayfası

(01) 01 tuturkan ... süt ökrä içm[iş]
twtwrq'n .../ swyt `wkr' `yçm//

(02) 02 yogrut tuturkan yegü k(ä)rgäk
ywqrwt twtwrq'n yykw krk'k q'//... ..

B sayfası

... älig

... `lyk

(03) 01 ud kodup bogzınta äsmiş
`wd qıwdwp pwqz ynt' `smyş

(04) 02 sarıg tuçın biläzök
s'ryq twçyn pyl'z wk

(05) 03 [käzi]g kurınta
////w// /// /k qwrynt'

U 2272 (T I a)

A sayfası

(06) 01
... ..yr y... ..

(07) 02 [yö]läşürtilär yörügi
... .. //l'şwrty l'r ywrwky

(08) 03 tep tesär ,, anı ymä inçä
... .. typ tys'r ,, `ny ymä `ynç' /... ..

(09) 04 temäk [ü]zä [e]tiglig nom

- tɯm'k //z' //tyklyk nwm
- (10)** 05ka ogşat[ı]
... .. /myş ywlys... q' 'wqş't/
- (11)** 06sär k(a)ltı kün t(ä)[ŋri]
... ..s'r qıty kwyn t/////
- (12)** 07 [k]ök kalık kuvug[ı]
... .. //yk q'lyq qıvwq/
- B sayfası
- (13)** 01 [n]omlarıg kün
... .. /wm l'ryq kwyn
- (14)** 02 ogşatı körmiş
... .. 'wqş'ty kwyrmyş
- (15)** 03 temäk üzä etiglig nomlar...
... .. tɯm'k 'wyz' 'ytyklyk nwm'l'r
- (16)** 04 körmişig] tetir k(a)ltı
... .. kwyrmyşy/ tytyr qıty ... /
- (17)** 05 tilgänçä täŋlig ulug bädük
... .. tylk'nç' t'nklyk 'wlwq p'dwk
- (18)** 06 ,, ançulayu
... .. /wr l'r ,, 'nçwl'yw pw... ..
- (19)** 07
... .. /yn
- U 2278 (T I a 503, T I a)**
- A sayfası
- (20)** 01 tükälligin ,,
... .. twyk'l lykyn ,,
- (21)** 02 saçğalı tägimligin

- l' r s' çq' ly t' kymlykyn // ...
- (22)** 03 yaratıgıgın
... .. /k' ly y' r' tyqlyq yn /// ...
- (23)** 04 yüküngül[ük]
... .. nwp ywkwnkw1//
- (24)** 05 tep sakın... ..
... .. / typ s' çyn... ..
- B sayfası
- (25)** 01 ,,
... .. // /// ,,
- (26)** 02 sögütka
... .. swykw t k'
- (27)** 03 [ın]ag umug bolgay ol ,, ...
... .. /' ç' wmwq pwlq' y' wl ,, ...
- (28)** 04 ol ,, t(ä)nrili kişilikä
... .. /y' wl ,, tñkry ly kysy lyk'
- (29)** 05 ,,
... .. tyn ,,
- (30)** 06 yatmış yer ,,
... .. / y' tmyş yyr ,,
- U 2333 (T I D 528; T I D)**
- ön
- (31)** 01 lärig tarkarıp
// / ... l' ryk t' rç' ryp
- (32)** 02 ,, burhan
y/d// // ,, pwrq' n
- (33)** 03 tep tedi ärti ,,

- l'r typ tydy 'rty ,, m/
- (34) 04 üzä k(a)ltı y(ö)rügüm
'wyz ' qlty yrwkwm
- (35) 05 iki törlüg ađartmak[lar]
'yky twyrlwk ''t'rdm'q ///
- (36) 06 yokı [köni]
ywqjy p///.../.../...y t/... .. //
- (37) 07 tüz tuymak *burhan kutı*
twyz twym'q *purq'n qwty*
- (38) 08 uktur ,, bo tetir äñilki
'wqjytwr ,, pw tytyr 'nk'ylyky
- (39) 09 yörüg ,, üzä *yörmäklig yör[üg]*
ywrwk ,, 'wyz ' *yurm'k lyk ywr//...*
- (40) 10 ikinti tört törlüg nom[lar]
'ykynty twyrt twyrlwk nwm///
arka
- (41) 01 *yörmäklig yörüg k[a]yu ol*
ywrwm'k lyk ywrwk q/yw 'wı /... ..
- (42) 02 tört törlüg nomlar ärsär ,, ...
twyrt twyrlwk nwml'r 'rs'r // ...
- (43) 03 äñilki boşgunguluk boşgut [töz]-
'nk'ylyky pwsqwnqwlwq pwsqwt ///
- (44) 04 lüg ,, ikinti ukguluk yörüg tözlüg¹ [,,] üçünç yoriguluk y[orık tözlüg ,,]
lwk ,, 'ykynty 'wqjwlvwq ywrwk twyz lwk // 'wyçwnç ywryqwlwq y////
//// // //
- (45) 05 törtünç täggülük tüş [tözlüg]

¹ "ikinti ukguluk yörüg tözlüg" ifadesi satırın üstüne yazılmıştır.

twyrtwnç t'kkwlwk twyş //// ///

- (46) 06 ärür ,, bo tetir tört [törlüg nomlar]
 'rwr ,, pw tytyr twyrt ////////// //////////////
- (47) 07 nomlayu ,, bo özän büt... ..
 nwml'yw ,, pw 'wyz 'n pwyty/... ..
- (48) 08 padaklarınıñ
 p'd'k l'ry nynk yw/w... ..
- (49) 09 bolur ,, boşgunguluk boş[gut tözlüg] ...
 pwlwr ,, pwşqwnqwlwq pwş/// //// /////...
- (50) 10 nom tep bo ok öz[än]
 nwm typ ,, pw 'wq' 'wyz //

U 2424 (T II 536)

A sayfası

- (51) 01 ... uluşınıñ
 l'r 'wlwş y nynk p/... ..
- (52) 02 uluşı bolsar ,, bir
 'wlwşy pwls'r ,, pyr /... ..
- (53) 03 kayu sözlägäli
 q'yw swyz l'k'ly
- (54) 04 ... burhanlar
 syz pwrq'n l'r
- (55) 05 kamag burhanlar
 q'm'q pwrq'n l'r
- (56) 06 ... taloylar
 lwq t'lwy l'r pyr... ..

B sayfası

tokuz y(e)g(i)rmi ,,

- twqwz ykrmy ,,
- (57) 01 inçip m(ä)n barça
'ynçyp mn p'rç' q̄... ..
- (58) 02 ... üzä ,, adrok
ym 'wyz ' ,, ''drwq̄ //... ..
- (59) 03 tilgänig [ançu]-
tylk'n yk (P) ////
- (60) 04 layu ötünmäk ,,
l'yw 'wytwnm'k ,, (P)
- (61) 05 alkınsar ,, tınl(ı)glar
'lq̄yns'r ,, tynlq l'r
- (62) 06 kılınçları alkınsar
q̄ylınç l'ry ''lq̄yns'r

U 5386 (T I a)

ön

- (63) 01
... .. /1 /... ..
- (64) 02 ögdi
... .. l... / 'q 'wykdy
- (65) 03 tetselarımta
... .. // tytsy l'rymt'
- (66) 04 [y]elvi utmış
... .. /ylvy 'wtmyş
- (67) 05 motg(a)layan
... .. // mwtkl'y'n
- (68) 06 [mo]tg(a)layan arhant
... .. //tkl'y'n 'rq'nt

- (69) 07 t(ä)ri burhan
... .. tñkry pwrq'n
- (70) 08 kamag burhanlar
... .. q'm'q pwrq'nl'r
- (71) 10 tetir ,, burhanlar
... .. y tytyr ,, pwrq'nl'r
- (72) 11 törösi antag
... .. / twyrwsy ''nt'q
- (73) 12 ,, aşnu inanç
... .. /s'r ,, ''şnw 'yn'nç
- (74) 13 ken temin
... .. kyn tymyn
- (75) 14 ymä bo
... .. yw ym' pw
- U 5702 (T II T 566)**
A sayfası
- (76) 01
... .. /
- (77) 02 inçip kimniñ
'ynçyp kym nynk
- (78) 03 ötrü içgärgülük
'wytrw 'yçk'rkwlwk
- (79) 04 ärür tört törl[üg bilgä]
'rwr twyrt twyrl// //
- (80) 05 bilgi
pylyky 'w/m/
- (81) 06 t(ä)rs

trs /... ..

B sayfası

- (82) 01
... ..//... ..
- (83) 02, nã kim
... ../'r ,, n' kym
- (84) 03 azu beş yol
... .. /q' 'z w pyş ywl
- (85) 04 larıg inçã
... .. /l'ryq 'ynç'
- (86) 05 mǎñülüg
... .. / m' nkwlwk
- (87) 06 [niz]vani
... .. // v'ny

ESKİ UYGURCA METNİN AKTARMASI

U 2206 (T I) (A ve B sayfası)

(01) pirinç ... sütlü lapa içm[iş] ... (02) yoğurt, pirinç yemeli. ... <... elli> (03) sığır bırakıp boğazında esmiş ... (04) sarı bakırlı bilezik ... (05) sırasında₂

U 2272 (T I a) (A ve B sayfası)

(06) (07) [ka]rşılaştırdılar. Tefsiri ... (08) ... diye derse, onu da böylece ... (09) ... demek [i]le [ş]arta bağlı öğreti (Skt. *saṃskṛtadharmā*) ... (10) benzer ... (11) şöyle ki güneş ... (12) [g]ökyüzü₂ topluluğu ... (13) [ö]ğretileri (Skt. *dharmā*) gün (14) benzer görmüş (15) demek ile bağlı öğreti (Skt. *saṃskṛtadharmā*) ... (16) ... görmüş olanıdır. Şöyle ki ... (17) ... teker kadar büyük₂ ... (18) bu şekilde (19)

U 2278 (T I a 503, T I a) (A ve B sayfası)

(20) sahip olanı (21) saçmak için layık olanı ... (22) donatımlıyı ... (23) hürmet ede[cek] ... (24) diye düşün-... .. (25) (26) söğüt ağacına ... (27) sığınak ve umut olacaktır. ... (28)-dır. Tanrı ve insana ... (29) (30) yatmış yer

U 2333 (T I D 528; T I D) (ön ve arka)

(31)leri uzaklaştırmak ... (32) Buddha ... (33) ... diye söylemişti. ... (34) ile şöyle ki tefsirim (35) iki tür engel (Skt. *āvaraṇadvaya*) ... (36) bulunmayan [gerçek] (37) (ve) düz aydınlanma Buddha kutsallığı (Skt. *samyakṣambodhā*) (38) öğretir. En ilk tefsir (39) budur. Dolayısıyla yorumlamalı tef[sir] (40) İkincisi: Dört tür öğreti (41) yorumlamalı tefsir hangisidir? (42) dört tür öğreti ise ... (43) En ilki talimi öğrenme [esas]lı (öğreti), (44) ikincisi tefsiri anlama esaslı (öğreti), üçüncüsü (Bodhisattva) d[avranışını] yaşama esaslı (öğreti) (45) dördüncüsü mükâfata eriştirecek [esaslı] (öğreti)dir. (46) Dört [tür öğreti] budur. ... (47) vaaz vererek bu öz tamamlama-... .. (48) mısralarının (49) olur. Talimi öğrenme [esas]lı (50) öğreti diye bu öz(ü) ...

U 2424 (T II 536) (A ve B sayfası)

(51) ... ülkesinin (52) ülkesi olsa, bir (53) hangi söyleyecek (54) ... Buddhalar (55) bütün Buddhalar (56) ... denizler <on dokuz> (57) böylece ben bütün (58) ... ile başka (59) tekerleği [böy]lece (60) sunma (61) kaybolursa, canlılar (62) amelleri yok olsa

U 5386 (T I a) (ön)

(63) (64) övgü (65) öğrencilerimde (66) aldatıcı görünüş galip gelmiş. (67) Maudgalyāyana (68) Arhat Maudgalyāyana (69) Tanrı Buddha (70) bütün Buddhalar (71)-dır. Buddhalar (72) yasası bunun gibi (73) önce güvenilir kişi (74) sonra₂ (75) yine bu

U 5702 (T II T 566) (A ve B sayfası)

(76) (77) böylece kimin (78) sonra ihata edecek (79)-dır. Dört türlü (80) bilgeliği (81) yanlış (82) (83) ne ki (84) yahut beş yol (85)ları böylece (86) sonsuz (87) ihtiras (Skt. *kleśa*)

ESKİ UYGURCA METNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

(01) **tuturkan:** Daha evvelki EUyg. metin neşirlerinde bu sözcük şu bağlamlarda tanıklanmıştır: *tuturkan s[uj]vsu[şug] saygadılar ärki* (Röhrborn, 1991, s. 168₁₉₆₇₋₁₉₆₈) ve *livi aşı tuturkan tetir* (Zieme, 2005, s. 132_{G036-G037}). EUyg. bu ifade “*pirinç*” anlamındadır ve yapısı Türkçe açısından tartışmalı görünmekte olan (**tut-turkan* vd. biçimler için krş. Clauson, 1972, s. 460b; Nadalyayev vd., 1969, s. 539b; Erdal, 1991, s. 86) sözcük Moğolcada da *tuturya(n)* “*pirinç*” (Lessing, 1960, s. 847b) biçiminde tespit edilmiştir.

(01) süt ökrä: EUyg. bu ifade “*sütlü lapa*” (Wilkens, 2021, s. 638b) anlamındadır. EUyg. *ökrä* Toharcanın A diyalektinde *önkrim* “*lapa*” (Adams, 2013, s. 117) ve Toharcanın B diyalektinde ise *önkarño / önkorño* “*yulaf lapası, lapa, pirinç lapası, katı çorba*” (Adams, 2013, s. 117) biçimlerinde tespit edilmiştir.

(01) içm[iş] ...: Hasarlı kısım kesin olmasa da EUyg. *k(ä)rgäk* sözcüğü ile restore edilip “içmeli” olarak çevrilebilirdi; ancak ne yazık ki ilgili kısımda bu görüşü doğrulayacak bir harf kalıntısı mevcut değildir.

(02) yogrut: EUyg. metinlerde *yogrut*, *yorgut* ve *yorgurt* biçimlerinde geçen (krş. Erdal, 1991, s. 313) “yoğurt” anlamındaki sözcüğün yapısı *yogur-ut* biçiminde (ayrıca krş. **yog-* biçimi vb görüşler için Erdal, 1991, s. 313; Clauson, 1972, s. 905b; Nadalyayev vd., 1969, s. 270a; Wilkens, 2021, s. 908b) açıklanabilir.

(05) [käzi]g kur+ınta: Bu restorasyon *kur käzig* “*dizi, sıra*” (krş. Şen, 2002, s. 177; Ölmez, 2017, s. 275; Karaman, 2022, s. 229) ikilemesinden hareketle yapılmıştır.

(09) [e]tiglig nom: EUyg. bu ifade “*birleşik dharma, şarta bağlı dharma*” (Wilkens, 2021, s. 265b) anlamında olup Skt. *saṃskṛtadharmā* “*müşterek dharma*” (Edgerton, 1953, s. 543a; ayrıca krş. Monier-Williams, 1899, s. 1121a) karşılığındadır.

(12) [k]ök kalık: Bu restorasyon EUyg. metinlerde geçen *kök kalık* “*gök, gökyüzü*” (krş. Şen, 2002, s. 168; Ölmez, 2017, s. 274; Karaman, 2022, s. 219) ikilemesi ışığında yapılmıştır.

(12) kuvug[ı]: Sözcüğün yazımı metinde bu şekildedir: ; dolayısıyla bu ifade *kuvug* <qwvwq>, *kuvrug* <qwvrwq> veya *koyug* <qwywq> şeklindeki üç okumayı mümkün kılmaktadır. Metin neşrinde ikinci okuma olan *kuvug* tercih edilmiştir; bunun sebebi <qwv> harflerinden sonra gelen <w> harfinin gözünün açık bir şekilde belli olması ve iki dişle yazılan <r> harfinin dişler arasındaki açıklığın buradaki gibi bu denli açık olmaması gerekliliğidir. Diğer taraftan bilindiği üzere <v> ve <y> harflerinin yazımı EUyg. el yazmalarında birbirlerinden çok büyük bir oranda farklılık göstermezler; bu sebeple burada *koyug* gibi bir okuma da mümkün olabilir. Bu okuma ise metin bağlamıyla ilişkilendirilemediği için tercih edilmemiştir. En nihayetinde metinde *kuvug* <qwvwq> şeklinde okunan sözcüğün EUyg. *kuvrug* “*topluluk*” (Clauson, 1973, s. 585a; Wilkens, 2021, s. 433b) yerine bir yazım hatası olduğu ihtimali söz konusu olmalıdır.

(27) [ın]ag umug: Bu restorasyon EUyg. metinlerde geçen *umug inag* “*umut sığınak*” (krş. Şen, 2002, s. 318; Ölmez, 2017, s. 298; Karaman, 2022, s. 359) ifadesine istinaden yapılmıştır.

(35) iki törlüg adartmak[lar]: EUyg. bu Budist ifade “*iki tür zorluk, engel*” (Wilkens, 2021, s. 299b; Röhrborn, 2015, s. 21), Skt. *āvāraṇadvaya* “*iki engel, iki mânî*” ve Çin. 二障 *erzhang* (DDB; Hirakawa, 1997, s. 86a) karşılığındadır.

(36) [köni] tüz tuymak burhan kuti: Metin restorasyonu *köni tüz tuymak burhan kutiṇa* (Wilkens, 2007, s. 70²⁸¹⁻²⁸²) ifadesinden hareketle gerçekleştirilmiştir. EUyg. bu Budist ifade Skt. *samyaksambodhi* “*kusursuz aydınlanma*” (Edgerton, 1953, s. 582a; Wilkens, 2021, s. 404a) karşılığındadır.

(39) yörmäklig yörlüg: Satırın restorasyonu için krş. 41. satır.

(40) tört törlüg nom[lar]: Satırın restorasyonu için krş. 42. satır.

(43) äñilki boşgunguluk boşgut [tözlüg]: Budizm’deki *tört törlüg nomlar* “dört tür öğreti”den birincisi EUyg. *Altun Yaruk Sudur*’da şöyle tanıklanmıştır: *boşgunguluk boşgut tözlüg nom* (Tokyürek, 2018, s. 403¹¹⁷⁷⁻¹¹⁷⁸). Alıntılanan metinden farklı olarak mevzubahis fragmanda *nom* “*dharma, öğreti*” ifadesine rastlanmamıştır.

(44) ikinti ukguluk yörlüg tözlüg: Budizm’deki dört tür öğretilen ikincisi EUyg. *Altun Yaruk Sudur*’da şöyle tanıklanmıştır: *ukguluk yörlüg tözlüg nom* (Tokyürek, 2018, s. 403¹¹⁷⁸⁻¹¹⁷⁹).

(44) üçünç yoriguluk y[orik tözlüg ,,]: Budizm’deki dört tür öğretilen üçüncüsü EUyg. *Altun Yaruk Sudur*’da şöyle tanıklanmıştır: *yoriguluk yorik tözlüg nom* (Tokyürek, 2018, s. 403¹¹⁷⁹⁻¹¹⁸⁰).

(45) täggülük tüş [tözlüg]: Budizm’deki dört tür öğretilen dördüncüsü EUyg. *Altun Yaruk Sudur*’da şöyle tanıklanmıştır: *täggülük tüş tözlüg nom* (Tokyürek, 2018, s. 403¹¹⁸⁰⁻¹¹⁸¹).

(46) tört [törlüg nomlar]: Satırın restorasyonu için krş. 42. satır.

(48) padak+larınıḡ: EUyg. bu sözcük esasen Skt. Skt. *pādaka*’ya “*manzume*” (Monier-Williams, 1899, s. 584a; Edgerton, 1953, s. 317a) dayanır ve Soğd.da *pδkh*, *p’δ’k* (Wilkens, 2021, s. 548b) biçimlerinde tanıklanmıştır.

(49) bol-ur: Sözcüğün *bol-* “*olmak*” (Clouston, 1972, s. 331a; Wilkens, 2021, s. 187a) mı yoksa *bul-* “*elde etmek*” (Clouston, 1972, s. 332a; Wilkens, 2021, s. 197a) mı okunacağı bağlam noksanlığından ötürü kesin değildir.

(49) boşgunguluk boş[gut tözlüg]: Satırın restorasyonu için krş. 43. satır.

(62) kılınç+ları: Kesinlik arz etmese de bir önceki satırda *ayıg* sözcüğünün mevcut olduğu düşünülebilir.

(66) [y]elvi: Bağlam mevcut olmadığından sözcüğün okuması kesin değildir.

(67) motg(a)layan: EUyg. bu ifade Skt. *maudgalyāyana*'ya “*Gautama Buddha'nın bir öğrencisinin adı*” (Monier-Williams, 1899, s. 836c; Edgerton, 1953, s. 441a; Wilkens, 2021, s. 478b) dayanmaktadır ve Toharcanın B diyalektinde *maudgalyāyane* “*Buddha'nın bir öğrencisinin özel adı*” (Adams, 2013, s. 513) şeklinde tespit edilmiştir. Bu ifade için ayrıca bk. *moḍg(a)lyane t(ā)ḥri* (Laut, 1989, s. 425; ayrıca krş. Laut, 1989, s. 45).

(68) [mo]tg(a)layan: Satırın restorasyonu için krş. 67. satır.

(68) arhant: EUyg. *arhant* “*Arhat (kurtuluş yolunun dördüncü ve son aşamasında olan Budist rahip)*” (Röhrborn, 2015, s. 228) sözcüğü kökeni itibarıyla Skt. *arhat*'a “*hâlâ Nirvāṇa'ya aday olan bir Buddha*” (Monier-Williams, 1899, s. 93c) dayanır. Bununla birlikte sözcük Soğdcada *r'γ'n* “*Buddha'nın unvanı*” (Gharib, 1995, s. 56a, #1418) ~ *rγ'nt* “*muhterem*” (Gharib, 1995, s. 341a, #8472); Toharcanın A diyalektinde *ārānt* “*respectabilis; dignus*” (Poucha, 1955, s. 23) ve Toharcanın B diyalektinde *arhānte* “*arhat, Hinayana Budizmi'nin ideal şahsiyeti*” (Adams, 2013, s. 27) ~ *arahānte* “*arhat, Hinayana Budizmi'nin ideal şahsiyeti*” (Adams, 2013, s. 23) olarak tespit edilmiştir.

(79) tört törl[üg bilgä] bilig+i: Satırın restorasyonu için krş. *tört törlüg bilgä bilig* “*dört türlü akıl, bilgelik*” (Wilkens, 2021, s. 742b).

(84) beş yol: EUyg. bu ifade Skt. *pañcagati* “*beş yol*” ve Çin. 五趣 *wuqu* “*beş yol*” (DDB; Hirakawa, 1953, s. 90a; Soothill ve Hodous, 1937, 127b; Tokyürek, 2019, s. 357) karşılığındadır.

(87) [niz]vani: EUyg. bu sözcük köken itibarıyla Soğd. *nyzβ'ny(y) / nyzβ'n'k* “*tutku, hırs*” sözcüğüne dayanır (Gharib, 1995, s. 255b, #6371) ve ifadenin Skt. karşılığı *kleśa* “*hırs, tutku*”dur (Monier-Williams, 1899, s. 324a; Edgerton, 1953, s. 198a).

SÖZLÜK VE DİZİN

A

ađartmak “engel, zorluk” *iki törlüg a.+[lar]* “iki tür engel” (Skt. *āvaraṇadvaya*) 35

adrok “başka” *a. 58*

alkın- “kaybolmak, yok olmak” *a.-sar* 61; *kılınçları a.-sar* 62

ançulayu, [ançu]layu “bu şekilde, böylece” *a.* 18; [*a*]. *ötünmāk* 59

anı “onu” *a. ymā inçä* 08

antag “bunun gibi” *a.* 72

arhant < Soğd. *’rx’nt* < Skt. *arhat* “Arhat (kurtuluş yolunun dördüncü ve son aşamasında olan Budist rahip)” (Röhrborn, 2015, s. 228) [*mo]tg(a)layan a.* 68

aşnu “önce” *a.* 73

azu “yahut” *a. beş yol* 84

B

barça “bütün” *inçip m(ä)n b.* 57

bädük “büyük” *ulug b.* 17

beş “beş” *b. yol* 84

biläzök “bilezik” *sarıg tuçın b.* 04

bilig “bilgi” *b.+i* 80

[bilgä] “bilge” *tört törl[üg] [b].* 79

bir “bir” *b.* 52

bo “bu” *b.* 38, 46, 47, 50, 75

boguz “boğaz” *b.+inta äsmiş* 03

bol- “olmak” *b.-ur* 49; [*ın]ag umug b.-gay* 27; *uluşı b.-sar* 52

boşgun- “öğrenmek” *b.-guluk boş[gu]t* 49; *b.-guluk boşgut [töz]lüg* 43

boşgut, boş[gu]t “talim” *boşgunguluk b. [töz]lüg* 43; *boşgunguluk b.* 49

burhan, burhan “Buddha” *b.* 32; *b.+lar* 54, 71; *kamag b.+lar* 55, 70; *t(ä)ñri b.* 69; *tüz tuymak b. kutı* 37

büt- “tamamlamak” *b.* 47

Ä

äjilki “ilk, en ilk” *ä.* 38, 43

är- “yardımcı eylem, -dır” *ä.-sär* 42; *ä.-ür* 46, 79; *tep tedi ä.-ti* 33

äs- “esmek” *bogzinta ä.-miş* 03

E**etiglig, [e]tiglig** “şarta bağlı” *e. nomlar* 15; *[e]. nom* 09**I****[in]ag** “sığınak” *[i]. umug bolgay* 27**inanç** “güvenilir kişi” *ı.* 73**İ****iç-** “içmek” *süt ökrä i.-m[iş]* 01**içgär-** “ihata etmek” *i.-gülük* 78**iki** “iki” *i. törlüg adartmak[lar]* 35**ikinti, ikinti** “ikinci” *i.* 40, 44**inçä** “bu şekilde, böylece” *i.* 08, 85**inçip** “böylece” *i.* 57, 77**K****kalık** “kat, kule” *[k]ök k. “gökyüzü₂”* 12**k(a)ltı, k(a)ltı** “şöyle ki” *k.* 11, 16, 34**kamag** “bütün” *k. burhanlar* 55, 70**kayu, k[a]yu** “hangi” *k. ol* 41; *k. sözlägäli* 53**k(ä)rgäk** “gerek” *k.* 02**[kăzi]g** “sıra” *[k]. kurınta* 05**ken** “sonra” *k. temin “sonra₂”* 74**kılınç** “amel” *k.+ları alkınsar* 62**kim** “kim; ki” *inçip k.+niş* 77; *nä k.* 83**kişi** “kişi, insan” *t(ä)ñrili k.+likä* 28**kod-** “koymak, bırakmak” *ud k.-up* 03**kör-** “görmek” *k.-miş[i]g* 16; *ogşatı k.-miş* 14**[k]ök** “gök” *[k]. kalık “gökyüzü₂”* 12**[köni]** “doğru” *[k]. tüz tuymak burhan kutı* 36**kur** “sıra” *[kăzi]g k.+ınta* 05

kut “kutsallık” [kōni] tüz tuymak burhan k.+ı 37

kuvug “topluluk” [k]ök kalık k.+[ı] 12

kün “gün; güneş” k. 13, k. t(ä)[ri] 11

M

m(ä)n “ben” inçip m. barça 57

mäjülüg “sonsuz” m. 86

motg(a)layan, [mo]tg(a)layan < Toh. B *maudgalyāyane* < Skt. *maudgalyāyana* “Buddha’nın bir öğrencisinin adı” m. 67; [m]. *arhant* 68

N

nä “ne” n. kim 83

[niz]vani < Soğd. *nyzβ’nyy* ~ *nyzβ’n’k* “ihtiras” (~ Skt. *kleśa*) [n]. 87

[n]om, nom, [nom] < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide (~ Skt. *dharmā*)” n. 50; [n].+ları 13; [e]tiglig n. 09; etiglig n.+lar 15; tört törlüg n.+lar 42; tört törlüg n.+[lar] 40; tört [törlüg] [n].+[lar] 46

nomla- “vaaz vermek, bildirmek” n.-yu 47

O

ogşatı, ogşat[ı] “benzer” o. 10; o. körmiş 14

ok “pekiştirme edatı” bo o. öz[än] 50

ol “bildirme, kopula” o. 27, 28, 41

Ö

ögdi “övgü” ö. 64

ökrä < Toh. A *onkrin* “lapa” süt ö. içm[iş] 01

ötrü “sonra” ö. içgärgülük 78

ötünmäk “sunma, arz etme” ö. 60

özän, öz[än] “öz, varlık” ö. 47, 50

P

padak < Soğd. *pδkh, p’δ’k* < Skt. *pādaka* “mısra” p.+larını 48

S

saç- “saçmak” s.-*galı* *tägimligin* 21

sakın- “düşünmek” s. 24

sarıg “sarı” s. *tuçın biläzök* 04

sögüt “sögüt ağacı” s.+*kä* 26

sözlä- “söylemek” s.-*gäli* 53

süt “süt” s. *ökrä içm[iş]* 01

T

taloy “deniz, okyanus” t.+*lar* 56

tarkar- “uzaklaştırmak” t.-*ıp* 31

täg- “erişmek” t.-*gülik tüş [tözlüg]* 45

tägimlig “layık” *saçgalı t.+in* 21

tänlig “denk, ölçüsüne uygun” *tilgänçä t.* 17

t(ä)ñri, t(ä)ñri, t(ä)[ñri] “Tanrı” t. *burhan* 69; t.+*li kişilikä* 28; *kün t.* 11

t(ä)rs “yanlış” t. 81

te- “demek” t.-*di* 33; t.-*p* 08, 24, 33, 50; t.-*sär* 08

temäk, temäk “deme, söyleme” t. 09, 15

temin “sonra” *ken t.* “sonra₂” 74

tet- “(-Ir ekiyle beraber) *tetir* {-DIR} bildirme, kopula” t.-*ir* 16, 38, 46, 71

tetse < Çin. 弟子 *dizi* “talebe, öğrenci” t.+*larımta* 65

tınl(ı)g “canlı” t.+*lar* 61

tilgän “tekerlek” t.+*çä täñlig* 17; t.+*ig* 59

törlüg, törl[üg], [törlüg] “türlü” *iki t. adartmak[lar]* 35; *tört törl[üg bilgä] bilgä* 79; *tört t. nomlar* 42; *tört t. nom[lar]* 40; *tört [t]. [nomlar]* 46

törö “töre, yasa” t.+*si* 72

tört, tört “dört” t. *törlüg nomlar* 42; t. *törlüg nom[lar]* 40; t. *[törlüg nomlar]* 46; t. *törl[üg bilgä] bilgä* 79

törtünç “dördüncü” t. 45

[töz]lüg, tözlüg, [tözlüg] “esaslı” boşgunluk boşgut [t]. 43, 49; tãggülük tüş [t]. 45; ukguluk yörüg t. 44; yonguluk y[orık] [t]. 44

tuç “tunç, bronz” sarıg t.+ın biläzök 04

tuturkan, tuturkan “pirinç” t. 01, 02

tuymak “aydınlanma” [kõni] tüz t. burhan kutı 37

tükällig “sahip” t.+in 20

tüş “mükâfat” tãggülük t. [tözlüg] 45

tüz “düz” [kõni] t. tuymak burhan kutı 37

U

ud “sığır, öküz” u. kodup 03

uk- “anlamak” u.-guluk yörüg tözlüg 44

ukıt- “öğretmek” u.-ur 38

ulug “büyük” u. bädük “büyük₂” 17

uluş “ülke” u.+ı bolsar 53; u.+ınıı 51

umug “umut” [ın]ag u. bolgay 27

ut- “galip gelmek” u.-muş 66

Ü

üçünç “üçüncü” ü. 44

üzä, [ü]zä “ile, dolayısıyla” ü. 15, 34, 39, 58; [ü]. 09

Y

yaratılgı “donatımlı” y.+ın 22

yat- “yatmak” y.-muş 30

ye- “yemek” y.-gü k(ä)rgäk 02

[y]elvi “aldatıcı görünüş” [y]. 66

yer “yer” y. 30

ymä “dahi, da, de” y. 08, 75

yogrut “yoğurt” y. 02

yok “mevcut olmama” y.+ı 36

yol “yol” *beş y.* 84

yorı- “yaşamak” *y.-guluk y[orık tözlüg]* 44

y[orık] “davranış” *yoriguluk y. [tözlüg]* 44

[yö]läşür- “karşılaştırmak” *[y].-tilär* 07

yörmäklig, yörmäklig “yorumlamalı” *y. yörüg* 41; *y. yör[üg]* 39

yörüg, yör[üg], y(ö)rüg “yorum, tefsir” *y. 39, 39; ukguluk y. tözlüg* 44; *yörmäklig y. 41; y.+i* 07; *y.+üm* 34

yükün- “hürmet etmek” *y.-gül[ük]* 23

Sonuç

Başta beden, dharma ve Buddhalığı temel alan Budist felsefeye ilişkin Eski Uygurca yedi fragmanın neşrini ihtiva eden bu çalışmayla ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: (1) Bu yazı ile birlikte 87 satır hacmindeki Eski Uygurca metin, Türk dili incelemelerine veri olarak sunulmuştur. (2) Burada sunulan metnin sözlük-dizin kısmı incelendiğinde 124 madde başı tespit edilmiştir. (3) Sözlük bölümünde yer verilen 124 madde başının 26’sı (%20,96) fiil kök veya gövdesi iken, 98’i (%79,03) isim kök veya gövdesidir. (4) Metnin genel söz varlığı içerisinde toplam 7 (%5,64) alıntı sözcük tespit edilmiştir. (5) Bu 7 alıntı sözcükten 2’si (%28,57) Soğdca üzerinden alıntılanan Sanskritçe (*arhant* ve *padak*) sözcüktür. (6) Alıntı sözcüklerden 1’i (%14,28) Toharca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe (*motg(a)layan*) sözcüktür. (7) Soğdcadan doğrudan alıntılanan 1 (%14,28) sözcük (*nizvani*) mevcuttur. (8) Alıntı sözcüklerden 1’i (%14,28) ise Grekçe kökenli olup Soğdca üzerinden (*nom*) alıntılanmıştır. (9) Metinde 1 (%14,28) alıntı sözcük Çince (*tetse*) ve 1 (%14,28) alıntı sözcük de Toharcadan (*ökrä*) doğrudan alıntılanmıştır. Bu yazı ile Eski Uygurca araştırmalarına metin neşri yoluyla katkı sunulmuştur.

İşaretler ve Kısaltmalar

#	madde başı
(P)	pothī deliği
	Metnin hasarlı kısımlarına işaret eder.
...2	ikileme
bk.	bakınız
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
krş.	karşılaştırınız

Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti

Kaynakça

- Adams, D. Q. (2013). *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam & New York: Rodopi.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary.* Yale University.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I-II.* Wiesbaden: Harrassowitz. (Turcologica 7.)
- Friedlander, P. G. (2010). The Body and the World in Buddhism. *Medicine, Religion, and the Body.* Brill: 51-67.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English.* Tehran: Farhang.
- Hirakawa, A. (1997). *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary.* Tōkyō: Reiyukai.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede İkillemeler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Laut, J. P. (1989). Die unerschütterliche Versenkung. Ein Fragment der alttürkischen buddhistischen Erzählliteratur. E. Wagner ve K. Röhrborn (Editörler). *Kaškül: Festschrift zum 25. Jahrestag der Wiederbegründung des Instituts für Orientalistik an der Justus-Liebig-Universität Gießen* içinde (s. 38-51). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Lessing, F. D. [ed.] (1960). *Mongolian-English Dictionary.* Berkeley: University of California Press.
- Makransky, J. J. (2004) Buddhahood and Buddha Bodies. Robert E. Buswell (Editör). *Encyclopedia of Buddhism: Vol. 1: A-L* içinde (s. 76-79). New York: Thomson Gale.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary.* Oxford: Oxford University Press.

- Nadalyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şcerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca İkilemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti*. Praha: A. Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Powers, J. (2009). *A Bull of a Man: Images of Masculinity, Sex, and the Body in Indian Buddhism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık*. Steiner.
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur VI. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkins, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılğuluk Nom Bitig. Teil 1. [Vorwort, Einleitung, Edition]. Teil 2. [Glossar, Transliterationen, Tafeln]*. Turnhout: Brepols.

Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın el sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Willemen, C. (2004). Dharma and Dharmas. Robert E. Buswell (Editör). *Encyclopedia of Buddhism: Vol. 1: A-L* içinde (s. 217-224). New York: Thomson Gale.

Zieme, P. (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Mit 208 Abbildungen auf 97 Tafeln*. Turnhout: Brepols.

Elektronik Kaynakça

DDB = *Digital Dictionary of Buddhism*. Erişim tarihi: 09.03.2023, www.buddhism-dict.net/ddb/

U 2206 (T I) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2206seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2206seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

U 2272 (T I a) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2272seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2272seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

U 2278 (T I a 503, T I a) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2278seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2278seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

U 2333 (T I D 528; T I D) ön: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2333seite2.jpg> arka: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2333seite1.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

U 2424 (T II 536) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2424seite2.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2424seite1.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

U 5386 (T I a) ön: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5386.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

U 5702 (T II T 566) A sayfası <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5702seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5702seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-1: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001661](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-2: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001739](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-3: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001743](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-4: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001855](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-5: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001992](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-6: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000919](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

URL-7: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000959](https://orient-mss.kohd.adw-) (Erişim tarihi: 09.03.2023).

Summary

The Eastern Uyghur Khaganate or commonly known as the Steppe Uyghur Khaganate, continued its existence in Mongolia between 744-840. With the collapse of the khanate, some of the Uyghurs migrated to the Tarim basin, which had a multicultural and multinational appearance for that period, and laid the foundations of the political formation known as the Western Uyghur Khaganate, which would rule from the middle of the 9th century to the 13th century. Uyghurs came into contact with various cultural traditions in this new region and took part in various religious-philosophical beliefs. Buddhism was the most visible among the beliefs of the Uyghurs. In Buddhism, which is defined as a philosophical belief system, schools that differ from each other in their intellectual and philosophical infrastructure and practices have emerged throughout history. As a result of historical developments and political relations, Uyghur Buddhism was also affected by this schooling in Buddhism and gained a multi-layered appearance over time. This article focuses on the edition of seven Old Uyghur fragments of Buddhist philosophy based on body, dharma, and Buddhahood. These three concepts can be summarized as follows: In Buddhism, at the focal point of the separation between the body, mind, and the outside world, it is often seen as the practice area of meditative action. Dharma, or religious doctrine, finds its place among the very broad and most basic concepts of Buddhism. Dharma, together with Buddha and the Buddhist community, form the three concepts revered in Buddhism. Another issue that should be mentioned here is the idea of Buddhahood in Buddhism. The process of Buddhahood is

carried out differently and method in each Buddhist school. Essentially, Buddhahood can be defined as the process that will save living beings from being reborn in the circle of birth and death and attain enlightenment.

This article is mainly about the philological edition of seven unpublished Old Uyghur fragments, which cover different subjects related to Buddhist philosophy, mainly the three above. The fragments form the basis of this article and are preserved in the Berlin Turfan Collection with these archive numbers: U 2206 (T I), U 2272 (T I a), U 2278 (T I a 503, T I a), U 2333 (T I D 528; T I D), U 2424 (T II 536), U 5386 (T I a) and U 5702 (T II T 566). This article includes the transcription, transliteration, translation into Turkey Turkish, explanations, and index/dictionary of the Old Uyghur fragments related to Buddhist philosophy with a total volume of 87 lines presented above. The method mentioned in *Uigurisches Wörterbuch* is followed in transcription and transliteration of the study. In the transcription and transliteration section of the study, some lines are heavily damaged. For this reason, only detectable letters are included in the relevant lines. This situation affected the translation part of the text. In the translation part of the text into Turkey Turkish, some parts could not be translated due to damaged lines or the meaning in the text could not be determined completely due to lack of context. In any case, a line-by-line translation is used for the text constructed in this paper. In the explanations part of the study, quotations, restorations in the text, reading hesitations, Buddhist concepts, and philological notes are included. The index and glossary part of this article, on the other hand, aims to bring together all the headings that are fully protected in the text. In this section, the words in the text that have meaning are handled as the head of the article, together with all the spellings in the text. If the word is a quoted expression, then its forms in the source languages are also referred to.

The conclusions reached by this study can be summarized as follows: (1) Along with this article, the 87-line Old Uyghur text has been presented as data for Turkic language studies. (2) When the index and glossary part of the text presented here is examined, 124 entries have been identified. (3) Of the 124 entries in the glossary, 26 (20,96%) are verb stems, 98 (79,03%) are noun stems. (4) A total of 7 (5,64%) borrowed words are identified in the general vocabulary of the text. (5) Of these 7 borrowed words, 2 (28,57%) are Sanskrit (*arhant* and *padak*) words quoted from Sogdian. (6) One of the quoted words (14,28%) is a Sanskrit (*motg(a)layan*) word quoted from Tocharian. (7) There is 1 (14,28%) word (*nizvani*) directly quoted from Sogdian. (8) One of the quoted words (14,28%) is of Greek origin and is quoted from Sogdian (*nom*). (9) In the text, 1 (14,28%) quoted word is directly quoted from Chinese (*tetse*), and 1 (14,28%) quoted word is directly quoted from Tocharian (*ökrä*).